

Nederland en Australië delen VOC-historie vooral onder water

Erfgoed
in den vreemde

Het Grote Zuidland

Verder van elkaar verwijderd is bijna niet mogelijk. Australië ligt aan de andere kant van de wereld maar deelt met Nederland een lange geschiedenis. Sporen ervan liggen vooral onder water: schepen van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) die 300 tot 400 jaar geleden op de West-Australische kust te pletter sloegen.

TEKST: MARTIJN MANDERS EN BENNO VAN TILBURG

RECONSTRUCTIE VAN DE BATAVIA (FOTO WIKIMEDIA COMMONS).

ORLOGSTUIG UIT DE BATAVIA, 1629 (FOTO ANCODS PROJECT).

Het eerste geregistreerde fysieke contact was van het VOC-schip Duyfken dat onder leiding van kapitein Willem Jansz in 1606 de noordkust van Australië aandeed.

Het kwam aan land op een plek die nog altijd Cape Weerkeer heet. Want inderdaad, daar keerde het schip weer. Dat kwam vooral omdat een aantal bemanningsleden een handgemeen had met de lokale bevolking: de aboriginals.

De VOC was altijd op zoek naar nieuwe markten en grondstoffen om te veroveren, te kopen en te verkopen. Bij Europeanen bestond al heel lang het idee dat op het zuidelijk halfrond een grote landmassa moest zijn, als tegenwicht voor al het land op het noordelijk halfrond. Ook waren er geruchten dat dit Zuidland rijk was.

Het goud lag er voor het oprapen. Dit stuk land, waarvan we nu weten dat het inderdaad immens groot is, werd lange tijd niet gevonden, waardoor het mysterie van het onbekende Zuidland (Terra Incognita) kon blijven bestaan. Het eerste contact van Willem Jansz en zijn bemanning met dit geheimzinnige land was echter ronduit teleurstellend.

Desondanks bleef de drang het Zuidland te ontdekken en er rijk van te worden. In 1614 werd zelfs een heuse Australische Compagnie opgericht door Isaac Lemaire, als tegenwicht van de VOC. Een expeditie Schouten en Lemaire (1615-1616) resulteerde in een nieuwe weg naar Indië buiten het octrooi van de VOC om, langs het nieuw ontdekte Kaap Hoorn, maar miste wel het beloofde land.

Gevaarlijke kust

In 1616 bereikte een tweede Nederlander de kust van West-Australië: Dirk Hartog. Hij noemde het land Eendrachtsland, naar zijn schip. Deze eerste fysieke kennismaking met

de Australische westkust is dit jaar 400 jaar geleden en wordt door beide landen gevierd.

Toch zorgde die kennismaking niet voor intensievere contacten. Twee eeuwen lang werd de gevaarlijke kust vooral gemeden. De verplichte vaarroutes voor VOC-schepen waren er op

EEN BAARDMANSKRUIK, UIENFLES EN TWEE VOETJES VAN MOOIE GESLEPEN WIJNGLAZEN UIT DE ZEEWIJK, 1727 (FOTO ANCODS PROJECT).

Erfgoed
 in den vreemde

gericht risico's te vermijden. De veilige en snelle route vanuit Nederland naar Indië die VOC-schepen vanaf 1617 moesten volgen, vermeed het varen door conflictgebieden en het varen langs de hete Afrikaanse kust waar de kans op het krijgen van besmettelijke ziektes groot was. De nieuwe route voer vanaf de Canarische eilanden naar de kust van Brazilië, waarna bijna pal oost werd gevaren naar Kaap de Goede Hoop, om van daar weer pal oost te varen, langs het eiland Amsterdam om vervolgens omhoog naar het noorden te steken richting Indië.

Hierbij werden grote watervlakten overgestoken. De schepen waren voor de navigatie vooral afhankelijk van het bijhouden van het logboek, het schieten van de breedtegraden, het meten van de kompascoers en het loggen van de snelheid. Deze manier van navigeren was niet heel nauwkeurig. Door kleine afwijkingen in het aflezen van de instrumenten en door stromingen op zee kon zomaar een verschil van tientallen tot honderden mijlen ontstaan met de werkelijke positie. Voeren de schepen dus te ver door, dan kwamen ze te dicht onder de Australische kust, met soms desastreuze gevolgen.

Vanaf 1616 is de Australische kust regelmatig aangedaan door schepen die het land voorzagen van nieuwe namen als Kaap Leeuwin, Dedelsland en de Houtmans Abrolhos. Ook schipbreukelingen en gestraften kregen het land vaak

ongewild van dichtbij te zien. Die kennismaking met de westkust van Australië heeft naast een grote portie spannende verhalen tastbare bewijzen opgeleverd. Zo lieten Dirk Hartog (1616) en Willem de Vlamingh (1697) beiden een tinnen bord achter. Anderen hadden minder geluk getuige de scheepswrakken en overlevingskampen van die eerste (tijdelijke) blanke bewoners van de westkust.

OBJECTEN UIT DE ZEEWIJK OP HET STRAND VAN GUN ISLAND, PELSEAERT GROUP (FOTO PATRICK BAKER, WESTERN AUSTRALIAN MUSEUM).

Uitgebreide viering 400 jaar contacten

Menig Nederlands schip mag er te pletter zijn geslagen, dit jaar worden de eerste contacten tussen de westkust van Australië en Nederland in 1616 uitgebreid gevierd. Die eerste contacten hebben niet alleen geleid tot maritiem erfgoed. Ook op migratie, militair en mercantiel gebied delen beide landen een lange geschiedenis.

Zie ook <http://www.dirkhartog2016.nl/>. Najaar 2016 verschijnt Boemerang, een speciaal magazine over wat beide landen met elkaar verbindt.

man van het schip, Francisco Pelsaert, met schipper Adriaan Jacobsz en 46 anderen op zoek ging naar hulp, brak muiterij uit. Maar liefst 125 mensen werden vermoord. Het wrak van de Batavia, met een herbouwde naar origineel zwemende replica in museaal Lelystad, is al in de vroege jaren '70 van de

FOTO LINKS:
ASTROLABIUM UIT HET WRAK
VAN DE BATAVIA, 1629 (FOTO
BRIAN RICHARDS, WESTERN
AUSTRALIAN MUSEUM).

FOTO RECHTS:
AANZICHTEN VAN DE
EILANDEN ST. PAULO EN
ROTTENEST AAN DE WEST-
KUST VAN AUSTRALIË DOOR
WILLEM DE VLAMINGH IN
1695-1696 OPGETEKEND
(BRON SCHEEPVAART-
MUSEUM, AMSTERDAM).

ZILVEREN MUNTEN UIT DE
ZUYTDORP (FOTO PATRICK
BAKER, WESTERN
AUSTRALIAN MUSEUM).

20e eeuw uitvoerig archeologisch onderzocht. Samen met de wrakken van de Zeewijk (1727), de Vergulden Draak (1655) en de Zuytdorp (1711) en de Engelse Tryall (1622) vormt de vindplaats van de Batavia een unieke groep vroeg-Europese

contacten waarvan materiële overblijfselen zijn achtergebleven. De interesse hiervoor heeft geleid tot intensieve uitwisselingen tussen archeologen uit beide landen. De materiële overblijfselen vormen de basis voor de collectie van de Shipwreck

Galleries in Fremantle, onderdeel van het Western Australian Maritime Museum.

Nederland beschouwt de wrakken van de VOC en WIC (West Indische Compagnie) nog altijd als haar eigendom. Dat houdt in dat voor opgravingen toestemming moet worden gevraagd aan de Nederlandse overheid en dat er bijvoorbeeld afspraken worden gemaakt over waar de vondsten uit de wrakken naartoe gaan.

Vanwege het belang van de vondsten in Australië is al in 1972 de Australian Netherlands Committee on Old Dutch Shipwrecks (ANCODS) opgericht, die de zorg voor de scheepswrakken regelt. In eerste instantie was er de afspraak dat de vondsten opgedeeld werden, zodat beide landen objecten van de verschillende wrakken hadden.

Die afspraak is enkele jaren geleden aangepast omdat de mores binnen het archeologisch erfgoedbeheer is om vondsten bij elkaar te bewaren. In 2010 is de officiële overdracht van alle objecten aan Australië gedaan.

Nieuw onderzoek

In het Roaring 40's project doen Nederlandse, Engelse en Australische partners nu gezamenlijk onderzoek naar deze collectie. Met behulp van de nieuwste technieken wordt bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar de zilveren munten die uit de Nederlandse wrakken in West-Australië zijn gehaald. Het zilver wordt geanalyseerd op samenstelling en vervuiling en op basis hiervan wordt nagegaan waar het oorspronkelijk

vandaan komt. Deze informatie kan vertellen uit welke mijnen het zilver komt, of er zilvervoorraden vermengd werden, of munten omgesmolten zijn en of er verschillen zijn in samenstelling per wrak of periode.

Beacon Island, de plek waar de muiters van de Batavia zijn berecht, wordt minutieus onderzocht met grondradar en opgravingen. Stapje voor stapje komen de onderzoekers dichterbij een waarheidsgetrouwe reconstructie van wat er voor, tijdens en na deze scheepsrampen moet zijn gebeurd.

Van veel gebeurtenissen bestaan nog materiële overblijfselen. Maar wat te doen als er (nog) geen wrak is en er ook geen andere tastbare objecten zijn? Dat is het geval met de laatste twee (mogelijk) in West-Australië vergane schepen: de Fortuyn (1724) en de Aagtekerke (1726). Beide VOC-schepen zijn ergens tussen Kaap de Goede Hoop en Batavia vergaan, maar waar?

Op zoek naar Fortuyn

Eerder deden de Universiteit van Leiden en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) uitvoerig historisch onderzoek naar de Fortuyn. Dit als input voor een archeologische

zoektocht naar het schip. Zo bleek uit archiefonderzoek dat de Fortuyn in september 1723 vanuit Texel naar Indië vertrok met meer dan 200 man aan boord. De lading bestond voor

een deel uit goud en zilver. Na een tussenstop vertrok het op 18 januari 1724 uit Kaapstad en verdween vervolgens onderweg naar Java.

In 2015 en 2016 voerde een groep Nederlandse, Indonesische en Australische archeologen veldwerk uit rond de Christmas en Cocos Keeling-eilanden in de Indische Oceaan. De kans is groot dat de Fortuyn - en misschien ook de Aagtekerke - hier op rif of klip zijn gelo-

pen. Met behulp van magnetometers is de bodem uitvoerig afgespeurd op grote ijzerconcentraties en andere zaken die het aardmagnetisch veld kunnen veranderen. Vervolgens zijn kansrijke posities door duikers afgezocht, maar het is zoeken naar een speld in een hooiberg.

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK OP DE RESTEN VAN HET WRAK VAN DE ZEEWIJK, UITGEVOERD DOOR HET WESTERN AUSTRALIAN MUSEUM (FOTO PATRICK BAKER, WESTERN AUSTRALIAN MUSEUM).

EEN DUIKER IN DE ZEE BIJ CHRISTMAS ISLAND OP ZOEKTOCHT NAAR DE FORTUYN (FOTO FORTUYN PROJECT).